

М.Б.Петров

Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII - XVIII ст. (Історіографія. Джерела). - *Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002.* - 384 с., іл.

В Україні відбувається інтенсивний процес розвитку історичних досліджень. При всій його неоднозначності не можна не завважити суттєвих зрушень і в такій ділянці, як джерелознавство, історіографія, спеціальні історичні дисципліни (насамперед археографія, генеалогія, геральдика, історична географія). Зокрема, дослідники все частіше звертаються до призабутих у радянські часи проблем української історії доби середньовіччя та ранньомодерного часу, вирішення яких потребує значних зусиль і високої дослідницької ква-

ліфікації. Варто відзначити й те, що поряд із традиційними центрами наукових досліджень (Київ, Львів), формуються нові осередки, наприклад, у Запоріжжі, Острозі, Чернігові, Кам'янці-Подільському.

Кам'янець-Подільський - перлина й давня столиця Поділля - має багату історію, а за кількістю збережених у ньому пам'яток старовини разом із Києвом та Львовом тримає першість в Україні. Однак, на відміну від цих двох міст, його доля у XIX-XX ст. склалася набагато гірше (згадати хоча б перенесення центру області з Кам'янця до Проскурова (Хмельницького)). Через це стан дослідження минувшини даного міста не порівняти зі здобутками науковців Києва та Львова. Але й тут сформувалася та активно діє група археологів і істориків (наприклад, професори Іон Винокур та Валерій Степанков), котра розробляє спектр проблем від часів Київської Русі до XIX ст., не забуваючи й історію міста. Свідченням цього є монографія завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського державного університету, професора Миколи Борисовича Петрова "Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII-XVIII ст. (Історіографія. Джерела)".

Звернення шанованого автора до цієї проблематики не випадкове. Його книга містить узагальнення багаторічного доробку на полі вивчення археології та історії Кам'янця-Подільського, історичної топографії міста. Цього разу М.Б.Петров звернувся до недослідженого досі аспекту, а саме історіографічного та джерелознавчого. Потреба в цьому давно назріла, навіть із огляду на практичні потреби. Нині Кам'янець-Подільський розбудовується, прагнуть водночас зберегти та реставрувати унікальні історико-архітектурні об'єкти, якими насичено центр міста. Від того, наскільки кваліфіковано це буде зроблено, залежить і доля самих пам'яток, і напрямки археологічних досліджень. У вітчизняній та зарубіжній, насамперед польській, історіографії вже нагромаджено значний матеріал, який потребує осмислення. Ця проблема є нагальною також тому, що до наукового обігу ввійшли невірні положення, скороспілі висновки, котрі захаращують шлях до пізнання істини, перешкоджають розробці обґрунтованих проектів реставрації міських пам'яток старовини. Щоб визначити істину в цих дискусійних питаннях, слід провести саме історіографічно-джерелознавче дослідження історичної топографії міста, спертися на результати археологічних розкопок, поєднати результати аналізу як писемних, так і матеріальних пам'яток, бути істориком та археологом водночас. Тож слід вітати задум М.Б.Петрова, котрий пішов саме цим шляхом.

Монографію, науковим редактором якої є проф. І.Винокур, відкриває "Слово до читача", написане проф. В.Степанковим. Символічно, що археолог та історик дають позитивну оцінку новій книзі М.Б.Петрова. Після авторської передмови зміст розкрито в трьох розділах ("Розвиток Кам'янця-Подільського наприкінці XVII - у XVIII ст. та його вплив на історичну топографію міста", "Історико-топографічна еволюція міста в історіографії XIX-XX ст.", "Територіальна історія Кам'янця-Подільського крізь призму джерел"), підсумки дослідження подано у висновках. Потім ідуть список ілюстрацій, резюме на кількох мовах і додатки, в яких до наукового обігу вводиться кілька цінних джерел із історії міста, виявлених автором у архівах (у першу чергу опис Кам'янця-Подільського 1700 р., розподіл квартир у місті, план Кам'янця-Подільського 1773 р.).

Важливим є те, що автор обізнаний із усією літературою, присвяченою минулому міста, використав не тільки публікації джерел, але й архівні матеріали, які зберігаються у архівосховищах Києва, Львова, Варшави, Кракова та Кам'янця-Подільського (де 2003 р. сталася трагедія - пожежа знищила біль-

шість архівних фондів XVIII-XIX ст., і тому залучення їх М.Б.Петровим робить монографію першоджерелом для майбутніх дослідників). Солідний джерельний фундамент дав авторові можливість створити максимально повну картину розвитку міської топографії центру Поділля, особливостей соціальної топографії, локалізувати міські об'єкти, уточнити час їх побудови, перебудови, функціонування, з'ясувати зовнішній вигляд будівель. Це і є головною заслугою автора, оскільки такої повної й точної картини історичної топографії міста досі не існувало.

Водночас нагромаджений та осмислений М.Б.Петровим матеріал дав йому можливість розкрити хід історіографічного процесу, оцінити доробок попередників, визначити сильні й слабкі сторони їхніх праць, аргументовано встановити, наскільки гіпотези та реконструкції підтверджено джерельними свідченнями. Монографія приваблює й тим, що її автор не уникає наукової полеміки, керуючись правилом "Платон мені друг, але істина дорожча". Коректно й, головне, аргументовано, автор відкидає висловлені в науковій літературі невірні думки й положення, як-от: про існування Кам'янецького замку в II - III ст. н. е., про зовнішній вигляд башт Рожанка й Тенчинська (с. 119-121), щодо датування й атрибуції Міської криниці (с. 40, 129) і т. д. Важливо й те, що історію забудови Кам'янця автор розглядає в широкому контексті, вдало проводить аналогії з низкою міст Речі Посполитої, Німеччини та ін. європейських країн; досліджує вплив ремесла й торгівлі на розвиток Кам'янця-Подільського, конкретні причини, які призводили до змін у топографії, формування специфічних рис у його управлінні та архітектурі, наприклад, двоцентровість міста. Чи не вперше в історіографії автор так повно й ретельно простежує зв'язок міських діляниць із представниками тих чи інших етносів, звертає увагу на передмістя, їх поступове злиття з історичним ядром Кам'янця-Подільського. Дуже цінними є спостереження щодо конкретних історичних джерел, у першу чергу планів, карт і малюнків XVI-XVIII ст., рівня їхньої достовірності - було відзначено неточності, умовність низки старовинних гравюр при передачі картини міста, елементи художнього домислу, уточнено датування джерел.

Утім, на нашу думку, автор не використав усіх своїх потенційних можливостей. Справедливо зосередивши головну увагу на історичній топографії міста, він усе ж мав би дати у вступі генеральну класифікацію використаних джерел, розділити їх за родами та видами, а далі по групах, підгрупах тощо, визначивши повноту й достовірність кожної з категорій, її інформативні можливості. У книзі можна було б легко знайти для цього місце, адже в солідній монографії підрядкові коментарі-пояснення таких слів чи понять, як "магдебурзьке право", "єзуїти" й т. д., навряд чи є доречними (хіба що планується її використання як навчального посібника для студентів).

У дослідженні такого роду неможливо обійтися без планів, малюнків та фотографій і, слід сказати, у цьому плані монографія М.Б.Петрова є бездоганною. Тут маємо прекрасні кольорові світлини, які відбивають сучасний стан найважливіших об'єктів, а також старовинні малюнки (як-от Жана-Анрі Мюнца, знаменитого французького мандрівника XVIII ст.) та плани храмів, оборонних споруд і будівель (у т. ч. в авторському виконанні). Це ілюструє розповідь, зміцнює аргументацію. Книга написана доброю літературною мовою, видана на якісному папері, ошатно й зі смаком оформлена. Вона, безперечно, стане в пригоді не тільки науковим працівникам, музеєзнавцям, спеціалістам із охорони та реставрації історико-архітектурних пам'яток, авторам туристичних путівників, але й широкому колу читачів, особливо краєзнавцям.

Ю.А.МИЦИК (КИЇВ)